

Тема 2. Типологізація та регіоналізація країн світу.

Типологічні підходи у країнознавстві

Країна – територія з визначеними кордонами і населенням, що являє собою єдине ціле з точки зору історії, культури, нації та в політико-географічному відношенні може бути незалежною або залежною. Країна не завжди є державою.

Територія – (земля, країна) обмежена частина твердої поверхні суші з властивими для неї природними, а також створеними внаслідок людської діяльності (антропогенними) властивостями та ресурсами. Вона характеризується такими параметрами:

- протяжністю (площею)
- особливостями географічного положення
- визначеним типом природного ландшафту
- ступенем господарського освоєння
- здатністю виконувати роль основи просторової діяльності суспільства

Властивості території: (особливості, які відрізняють її від інших частин земної поверхні).

- природні – природні умови, характерні ознаки природного довкілля, природні ресурси (відновлювані та невідновлювані).

- суспільні – здатність вміщувати об'єкти певного виду – поселення, промислові об'єкти, сільськогосподарські, рекреаційні, освоєність (ступінь залучення до суспільного виробництва й інтенсивність зміни природних властивостей під впливом людської діяльності).

- демографічні – кількісний, якісний склад і структура населення території (народжуваність, смертність, міграції, природній приріст, вік, стать).

- соціальні – суспільні групи, прошарки, урбанізація, освіченість, релігійність, національний склад, поширеність соціальних негараздів (злочинність, бідність, алкоголізм, захворюваність, безробіття).

- економічні – ступінь і динаміка господарського розвитку (високорозвинений, середньо та слабо), ВВП, насиченість капіталом, засоби виробництва у вартісному вираженні інвестиційна привабливість, структура господарства (промисловий, аграрний сектор, сфера послуг).

Кожна **країна** є складною системою, яка має різні властивості і якості, що є наслідком тривалого процесу розвитку та взаємодії економічних, соціальних, політичних та духовних стосунків у конкретних умовах геопростору.

Важливим інструментом пізнання різноманітності специфіки країн і регіонів є типологічний підхід до вивчення країн світу. Тобто їхнє **групування за певними спільними ознаками, які дають можливість їх об'єднати і що відрізняє їх від інших.**

Типології різняться за покладеними в їхню основу критеріями: 1) кількісні та 2) якісні.

Кількісні типології ґрунтуються на зовнішніх ознаках, що виражаються кількісними показниками (географічними, демографічними, економічними). Так, наприклад, розміри території дають підстави робити висновки щодо природних ресурсів, транспортних чинників, чисельність населення – про трудові ресурси, ємкість внутрішнього ринку.

Такі властивості впливають на структуру господарства, характер міжнародної спеціалізації, їхнє місце у міжнародному поділі праці, глобальній та регіональній геополітичних системах, адміністративно-територіальному устрої.

Якісні топології ґрунтуються на комбінації низки показників, які здебільшого визначають внутрішні особливості суспільного розвитку та його результатів.

Розрізняють класифікацію та типологію:

- під класифікацією розуміють групування об'єктів, що вивчаються, виходячи з кількісних ознак (наприклад, ознака кількості населення);

- під типологією – групування об'єктів за якісними ознаками (наприклад, ознака функціональності).

Основним в **класифікації** є поняття **порівняння країн світу** за розмірами, чисельністю населення, географічним положенням, рівнем розвитку науки, соціально-економічним розвитком та **політико-географічні характеристики:** форма державного устрою (республіка, монархія, співдружність), політико-територіальні ознаки (унітарна, федерація, конфедерація), політичної системи (демократія, тоталітаризм, авторитаризм).

Кількісні типології країн світу виділяють за різними ознаками, наприклад:

- **за розміром території**

1) найбільші, площею понад 4 млн. км. кв. (інколи класифікують більша 3). Таких країн 7: Росія (17,1), Канада (10), Китай (9,6), США (9,4), Бразилія (8,9), Австралія (7,7), Індія (3,3).

2) великі, розміром 1-4 млн. км. кв. (або від 1 до 3). Таких 21 країна: Алжир, Ангола, Аргентина, Болівія, Ефіопія, Демократична Республіка Конго, Індонезія, Іран, Казахстан, Колумбія, Лівія, Мавританія, Малі, Мексика, Монголія, Нігер, ПАР, Перу, Саудівська Аравія, Судан, Чад.

3) середні, за площею 0,2 – 1,0 млн. км. кв. 21 країна: Афганістан, Ботсвана, Венесуела, Єгипет, Ємен, Замбія, Кенія, Мадагаскар, Мозамбік, М'янма, Намібія, Нігерія, Пакистан, Сомалі, Таїланд, Танзанія, Туреччина, Україна, Франція, ЦАР (Центрально-Африканська Республіка), Чилі.

4) малі, в тому числі «мікрокраїни», розміри території яких не перевищують 0,2 млн. км. кв. мікрокраїни: 24 країни: Андорра (465 км.кв), Антигуа и Барбуда, Барбадос, Бахрейн, Ватикан (0,44), Домініка, Кирибаті, Ліхтенштейн (157), Мальдіви (298), Мальта, Монако (1,6), Науру (21,3), Палау, Республіка Маршаллові острови, Сан-Марино (61), Сан-Томе і Принсіпі, Сейшельські Острови, Сент-Вінсент и Гренадіни, Сент-Кітс и Невіс, Сент-Люсія, Сінгапур, Тонга, Тувалу, Федеративні Штати Мікронезії.

- **за чисельністю населення**

1) найбільші, населенням понад 100 млн. чол.

2) великі, в яких мешкає від 50 до 100 млн. чол.

3) середні, з населенням 10 – 50 млн. чол.

4) малі, в яких мешкає не більше 10 млн. чол., у тому числі «мікрокраїни», населення яких не перевищує 0,5 млн. чол.

Типологічні відмінності між країнами за **географічним положенням** визначають важливу передумову їхнього соціально-економічного розвитку, геополітичне положення, транспортно-географічні можливості. За такими показниками можна виділити: 1) приморські (Росія, США, Франція, Китай); 2) острівні (Японія, Великобританія); 3) ті, що не мають виходу до моря (Афганістан, Нігерія, Парагвай, Киргизстан).

До кількісних типологій, які водночас відображають різні **якості економіки** країни (окремі економічні показники), типологічні ознаки різних обсягів ВВП (валовий внутрішній продукт) дає уявлення про масштабність економіки, економічний потенціал, місце у світовому валовому продукті. Так виділяють: 1) найбільші, обсяг ВВП більше як 1 трлн.\$ США; 2) країни з великим обсягом ВВП (від 0,5 до 1 трлн.\$ США); 3) середні, де щорічний обсяг ВВП від 0,1 до 0,5 трлн.\$ США; 4) малі, де обсяг ВВП не перевищує 100 млрд.\$ США.

Такі показники дають можливість робити висновки про темпи економічного розвитку, але самі показники не дають можливості достовірно оцінювати рівень економічного розвитку країни. Тому, слід аналізувати ВВП на душу населення.

До якісних **типологій** відноситься рівень **соціально-економічного розвитку**, що ґрунтується на таких критеріях:

1. Макроекономічні показники (ВНП (валовий національний продукт / дає можливість говорити про темпи економічного розвитку, масштаби економіки, економічний потенціал) та ВВП, їхня динаміка й частка на душу населення).

2. Рівень життя населення (дитяча смертність, забезпеченість продуктами харчування, житлом, медичними послугами, предметами першої необхідності).

3. Структура економіки (переважання промисловості, с/г виробництва або сфери послуг, галузева структура промисловості, співвідношення ролі видобування і обробних галузей).

4. Структура експорту (співвідношення у ньому сировини або готової продукції).

5. Продуктивність праці.

За рівнем економічного розвитку поділяють: промислово розвинені, країни, що розвиваються, найменш розвинені.

Типологія країн за ознаками їхньої конкурентоспроможності.

Основними чинниками трансформації глобальної економіки протягом останніх років є спрощення міжнародних бар'єрів для потоків товарів, послуг, капіталів, робочої сили, а також прискорення ринкових процесів під впливом НТР (науково технічної революції).

Конкурентна спроможність національної економіки визначається її здатністю виробляти та реалізовувати на внутрішньому та зовнішньому ринках товари та послуги, що відповідає платоспроможному попиту і забезпечує економічне зростання і підвищення якості життя населення. Міжнародні організації пропонують близько 350 показників.

1. Економічний потенціал країни і його використання (населення, природні ресурси, питома вага оборонної промисловості, частка науково-технічної продукції у ВВП, частка витрат на кінцеве споживання і валове накопичення, інвестиції).

2. Рівень інтернаціоналізації економіки (участь у міжнародному поділі праці та ресурсі інвестиційних потоків, частка зовнішньо-торгівельного обороту у ВВП, сальдо експорту та імпорту, частка галузей високих технологій в експорті, співвідношення індексу цін на експортовані товари).

3. Якість державного регулювання соціально-економічних процесів (законодавча база, правопорядок, політична стабільність, рівень корупції в державному апараті, компетентність влади за оцінкою бізнесу, державний борг у % до ВВП).

4. Фінансова стабільність (бюджетний дефіцит, інфляція, курс національної валюти, золотовалютні резерви, асортимент і якість фінансових послуг, розвиток фондового ринку, співвідношення зовнішньої дебіторської і кредиторської заборгованості).

5. Розвиток інфраструктури (розвиток енергетики, транспорту, дорожнього господарства, зв'язку і телекомунікацій, соціально-побутової інфраструктури, інфраструктури бізнесу).

6. Якість менеджменту (кількість професійних менеджерів, рівень їхньої підготовки, наявність сучасної навчальної бази, гнучкість структури управління, комп'ютеризація в управлінні).

7. Ефективність виробництва (рентабельність і ризики, рентабельність продажів і використання активів, частка податків у ВВП, оцінки ризиків ефективності, система страхування, продуктивність праці та її динаміка).

8. Науково-технологічний рівень (частка витрат на науково-дослідні та експериментально-конструкторські роботи у ВВП і держбюджеті, кількість і кваліфікація наукових працівників, кількість запатентованих розробок, сальдо експорту-імпорту ліцензій, науково-технологічний рівень виробництва в основних галузях, ефективність і якість найважливіших видів продукції, матеріало- і енергоємність виробництва в їх динаміці, рівень викидів в навколишнє середовище та утилізація відходів).

9. Чисельність і кваліфікація трудових ресурсів, якість життя (частка економічно активного населення і безробіття, рівень освіти та професійної підготовки, реальні доходи та їхня диференціація, частка середнього класу, життєві умови, екологія та умови праці, стан здоров'я населення, злочинність, рівень соціальних послуг).

Сучасні дослідження СЕФ (Світового економічного форуму) вдосконалили методи на підходи щодо конкурентоспроможності країн та ввели поняття **глобальна конкурентоспроможність**. При цьому структура індексу глобальної конкурентоспроможності (ІГК) ґрунтується на оцінці **чинників** які є вирішальними для динаміки продуктивності та конкурентної спроможності національної економіки. Вони згруповуються за дев'ятьма джерелами впливу:

- інституції
- інфраструктура
- макроекономіка
- охорона здоров'я і початкова освіта
- вища освіта і підготовка кадрів
- ринкова ефективність
- технологічна готовність
- досвід конкурентної (бізнес) діяльності
- інновації

При цьому важливо, що розвиток якого одного з цих чинників не забезпечує конкурентної спроможності. Так, збір коштів на освіту може нівелюватися неможливістю знайти роботу. Спроби покращити макроекономічні показники можуть бути успішними з відповідним рівнем прозорості в менеджменті, що може звести нанівець корупція та зловживання. Тому конкурентоспроможними вважаються країни всебічного розвитку.

Окрім того, країни знаходяться на різних стадіях економічного розвитку. І відносна вага кожного чинника виступає функцією початкових умов, якими є інституції та структурні риси, що відрізняють дану країну. Так, двигуном продуктивності у Швеції є абсолютно інші чинники, аніж в Гані. В результаті ІГК дає можливість відносити певні країни до відповідного стану визначального

впливу: основних вимог, ефективності, інновацій. Важливою ознакою в контексті конкурентоспроможності виступає аналіз інвестиційного клімату або країни з **інвестиційними ризиками**.

2013/2014: в десятку входять: Швейцарія, Сінгапур, Фінляндія, Німеччина, США, Швеція, Гонконг, Нідерланди, Японія, Велика Британія, а також Україна – 84 (- 11), Уругвай – 85, Чад – 148.

Типологія країн за рівнем наближення до інформаційного суспільства та загальним рівнем розвитку.

Сьогодні набуває значення оцінка того, наскільки країни здатні адаптуватися до динамічних і масштабних змін і викликів зростаючої інтегрованості та глобальної економіки. Це напряму залежить від того, наскільки вони зацікавлені у розробці та впровадженні інтелектуальної політики та модернізації інституційних засад формування сучасного суспільства.

Джефрі Сакс у роботі «Нова карта світу» розмежовує країни за **технологічним розвитком**. Він виділяє технологічних **новаторів** (США, Канада, Західна Європа, Японія, Корея, Австралія), де на 1 млн. чол. населення приходить 10 патентів, **технологічних послідовників**, у яких експорт високих технологій становить щонайменше 2% від ВВП (Чилі, Аргентина, країни колишнього соц. табору Європи, Південна Африка, Індія, країни Океанії) та **технологічно відособлені регіони**.

Центральним елементом сучасних оцінок є здатність використовувати потенціал інформаційних та комунікаційних технологій (**ІКТ**) як двигун процесу розвитку. Інтегральним параметром є індекс інформаційно-мережової зрілості (**ІМЗ**). Починаючи з 2000 р. подаються щорічні звіти, що визначають такі інтегральні показники. Тобто визначається міра готовності країн брати участь і отримувати зиск від розвитку ІКТ. Окрім цього оцінюється кількість телефонних ліній, персональних комп'ютерів, підключення до Інтернету і вплив ІТ виробництва та мереж на продуктивність праці у глобалізованому середовищі.

Так, у десятку лідерів станом на 2005 р. входили США, Сінгапур, Данія, Ісландія, Фінляндія, Канада, Тайвань, Швеція, Швейцарія, Велика Британія. Високий рівень було визначено у Гонконгу, Нідерландів, Норвегії, Республіки Корея, Австралії, Японії, Німеччини, Австрії, Ізраїлю, Ірландії, Нової Зеландії, Франції. Середній рівень було присвоєно Чилі, а наближаються до нього Естонія та Малазія. Нижче середнього – Індія, Тайланд, Туреччина, проте йдуть в гору Чехія, Словенія, Угорщина, Словаччина, Литва, а також Туніс та Південна Африка. Група з низьким рівнем є найбільш динамічною, так як показники цих країн постійно змінюються. До неї входять Болгарія, Україна, Латвія, Польща, Мексика, Хорватія, Сальвадор, Гана, Колумбія, Уругвай, Панама, Філіппіни.

З 115 країн 1/3 (37) мають дуже низькі показники ІМЗ. Це такі країни, як Молдова, Шрі-Ланка, Монголія, Таджикистан, Киргизстан, Камбоджа, Бангладеш, Вірменія, Грузія, Венесуела, Перу, Домініканська Республіка, Гватемала, Гондурас, Еквадор, Болівія, Гайана, Нікарагуа, Парагвай, країни Африки та Балкан.

Типології країн за рівнем людського розвитку та стійкістю (стабільністю) економічного добробуту.

- індекс гуманітарного розвитку (ІГР)
- індекс стійкості економічного добробуту (рівність/нерівність у розподілі благ, видатки економічного характеру, пов'язані з національним господарством)
- індекс розвитку людського потенціалу.

Регіони світу

Азія:

Центральна Азія: із розпадом Радянського Союзу в Центральній Азії утворилося п'ять держав – Казахстан (Астана), Узбекистан (Ташкент), Таджикистан (Душанбе), Киргизстан (Бішкек), Туркменістан (Ашхабад). За позначеннями ООН включають і Монголію (Улан-Батор), або Східна Азія.

Середній Схід: умовна назва країн **Західної Азії** (разом з Близьким Сходом) що знаходяться між Європою та Пакистаном. До Середнього Сходу відносять Іран (Тегеран), Пакистан (Ісламабад), Афганістан (Кабул). Або Пакистан до Південної Азії відносять, як кістяк Індостану (Індія, Пакистан, Бангладеш).

Близький Схід: Ірак (Багдад), Йорданія (Амман), Ліван (Бейрут), Ізраїль (Єрусалим), Сирія (Дамаск), Туреччина (Анкара), Єгипет (Каїр), Саудівська Аравія (Ер-Ріяд), Ємен (Сана), Оман (Маскат), Кувейт (Ель-Кувейт), Бахрейн (Манама), Катар (Доха).

Східна Азія: Китай (Пекін), Тайвань або Китайська республіка (Нанкін), Гонконг (особливий адміністративний район Китаю), Японія (Токіо), Корея (Південна Корея – Сеул, КНДР - Пхеньян), Монголія.

Південна Азія: Індія або Бхарат (Нью-Делі), Шрі-Ланка (Котте), Непал (Катманду), Бутан (Тхімпху), Бангладеш (Дакка), Пакистан. (Індостан – Індія, Пакистан, Бангладеш).

Південно-Східна Азія: М'янма або Бірма (Найп'їдо), Малайзія (Куала-Лумпур), Філіппіни (Маніла), Індонезія (Джакарта), Сінгапур (місто-держава), Таїланд (Бангкок), Бруней (Бандар-Сері-Бегаван), країни півострова Індокитай - Лаос (В'єнтьян), В'єтнам (Ханой), Камбоджа (Пномпень) (колись Кампучія).

Північна Азія: територія Російської Федерації – Далекий Схід і Сибір.

Африка:

Північна Африка: Алжир (Алжир), Єгипет (інколи відносять до Північної Африки), Лівія (Тріполі), Марокко (Рабат), Судан (Хартум), Туніс (Туніс), Ефіопія (Аддіс-Абеба), Еритрея (Асмара), Мавританія (Нуакшот) (інколи відносять до Північно-Західної Африки).

Західна Африка: Бенін (Порто-Ново), Буркіна-Фасо (Уагадугу), Гамбія (Банжул), Гана (Аккра), Гвінея (Конакрі), Гвінея-Бісау (Бісау), Кабо-Верде (Прая) (острівна країна), Камерун (Яунде), Кот-д'Івуар (Ямусукро) (Берег Слонової Кістки), Ліберія (Монровія), Мавританія (інколи відносять), Малі (Бамако), Нігер (Ніамей), Нігерія (Абуджа), Сенегал (Дакар), Сьєра-Леоне (Фрітаун), Того (Ломе).

Центральна Африка: Габон (Лібревіль), Демократична Республіка Конго (Кіншаса), Республіка Конго (Браззавіль), Центральна Африканська Республіка (Бангі), Чад (Нджамена), Екваторіальна Гвінея (Малабо), Чад (Нджамена), Сан-Томе і Принсіпі (Сан-Томе) (острівна держава).

Східна Африка: Бурунді (Бужумбура), Джибуті (Джибуті), Кенія (Найробі), Маврикія (Порт-Літ), Мозамбік (Мапуту), Південний Судан (Джуба), Руанда (Кігалі), Сейшельські острови (Вікторія), Сомалі (Могадішу), Танзанія (Додома), Уганда (Кампала), Малаві (Лілонгве).

Південна Африка: Ангола (Луанда), Коморські острови (Мороні), Мадагаскар (Антананаріву), Ботсвана (Габороне), Замбія (Лусака), Зімбабве (Хараре), Намібія (Віндгук), Свазіленд (Мбабане), ПАР (Преторія), Лесото (Масеру).

Америка:

Північна Америка: США (Вашингтон), Канада (Оттава).

Латинська Америка:

Центральна Америка: Мексика (Мехіко) (можуть відносити до Північної Америки), Панама (Панама), Нікарагуа (Манагуа), Коста-Ріка (Сан-Хосе), Тринідат і Тобаго (Порт-оф-Спейн), Гватемала (Гватемала), Гондурас (Тегусігальпа), Ямайка (Кінгстон), Гаїті (Порт-о-Пренс), Куба (Гавана), Беліз (Бельмопан), Сальвадор (Сан-Сальвадор), Домініканська Республіка (Санто-Домінго).

Південна Америка: Бразилія (Бразилія), Венесуела (Каракас), Аргентина (Буенос-Айрес), Болівія (Сукре), Колумбія (Богота), Перу (Ліма), Чилі (Сантьяго), Парагвай (Асунсьйон), Уругвай (Монтевідео), Еквадор (Кіто).

Країни Карибського басейну: Венесуела, Колумбія, Панама, Коста-Ріка, Нікарагуа, Гондурас, Гватемала, Беліз, Куба, Гаїті, Ямайка.

Мезоамерика: Мексика, Гондурас, Нікарагуа, де знаходилися найбільш розвинені доколумбові цивілізації.

Австралія і Океанія:

Австралія: Австралія (Канберра).

Океанія:

Нова Зеландія (Веллінгтон).

Меланезія: Вануату (Порт-Віла), Папуа Нова Гвінея (Кіна), Соломонові острови (Хоніара), Фіджі (Сува).

Мікронезія: Кірибаті (Південна Тарава), Маршалові острови (Маджуро), Мікронезія (Палікір), Науру (офіційно столиці немає, фактично - Ярен), Палау (Нгерулмуд).

Полінезія: Самоа (Апіа), Тонга (Нукуалофа), Тувалу (Фунафуті).

Інші території є залежними, деякі перебувають у вільній асоціації та визнають королевою Єлизавету II.

Європа:

Північна Європа:

Велика Британія (Лондон) (можуть відносити до Західної), Ірландія (Дублін).

Скандинавські країни: Данія (Копенгаген), Ісландія (Рейк'явік), Норвегія (Осло), Фінляндія (Гельсінкі), Швеція (Стокгольм).

Балтійські країни: Латвія (Рига), Литва (Вільнюс), Естонія (Таллінн).

Південна Європа:

Португалія (Лісабон), Іспанія (Мадрид), Андорра (Андорра-ла-Велья) (можуть відносити до Західної), Монако (Монако) (можуть відносити до Західної), Італія (Рим), Ватикан (Ватикан), Сан-Марино (Сан-Марино), Греція (Афіни), Мальта (Валетта), Кіпр (Нікосія).

Албанія (Тірана), Боснія і Герцеговина (Сараєво), Македонія (Скоп'є), Сербія (Белград), Словенія (Любляна), Хорватія (Загреб), Чорногорія (Подгоріца).

Західна Європа: Австрія (Відень), Бельгія (Брюссель), Німеччина (Берлін), Ліхтенштейн (Вадуц), Люксембург (Люксембург), Нідерланди (Амстердам), Франція (Париж), Швейцарія (Берн).

Східна Європа: Білорусь (Мінськ), Україна (Київ), Польща (Варшава), Чехія (Прага), Словаччина (Братислава), Болгарія (Софія), Молдова (Кишинів), Угорщина (Будапешт), Румунія (Бухарест).

Частково в Європі: Росія, Туреччина, Казахстан, Грузія, Азербайджан,

Центральна Європа: Балтійські країни, Південні слов'яни та Албанія, Східні слов'яни та Румунія, Угорщина, Молдова.